

**VšĮ „Užstato sistemos administratorius“
VISUOMENĖS ŠVIETIMO IR
INFORMAVIMO PROGRAMA
2019–2021 metams**

VISUOMENĖS ŠVIETIMO IR INFORMAVIMO PROGRAMA 2019–2021 METAMS

I. Esama padėtis

Ilgalaikis strateginis atliekų tvarkymo tikslas – užtikrinti žmonių sveikatai ir aplinkai saugų atliekų tvarkymą. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, taikomas gamintojo atsakomybės principas, t. y. gamintojams ir importuotojams numatyta atsakomybė už jų vidaus rinkai patiektų gaminių ir pakuočių poveikį aplinkai per visą būvio ciklą nuo gamybos iki saugaus atliekų sutvarkymo.

Gamintojo atsakomybės principas Lietuvoje įteisintas daugiau nei prieš 10 metų ir taikomas 9-ioms atliekų rūšims. Gaminius ir pakuotes vidaus rinkai tiekia apie 15 tūkst. gamintojų ir importuotojų, veikia 8-ios gamintojus ir importuotojus vienijančios organizacijos.¹

Lietuvos Respublikos vidaus rinkai kasmet patiekiamų gaminių pripildytų pakuočių skaičius tolygiai, nors ir nežymiai, augo. 2017 m. fiksuotas jo mažėjimas. Pagal Aplinkos apsaugos agentūros pateikiamus duomenis, 2017 m. Lietuvos vidaus rinkai patiekta 358,6 tūkst. tonų gaminių pripildytų pakuočių, 62,3 proc. šių pakuočių atliekų perdirbta. 2016 m. vidaus rinkai patiekta 365,38 tūkst. tonų gaminių pripildytų pakuočių, 69,5 proc. šių pakuočių atliekų buvo perdirbta (eksportuota)².

Šiuo metu Europos Sąjungos institucijose parengta ir beveik patvirtinta nauja vienkartinio plastiko direktyva, kurios numato išplėsti gėrimų pakuočių gamintojo atsakomybę, be to, numato tikslą iki 2029 m. surinkti 90 proc. į rinką išleistų plastikinių butelių. Dar vienas tikslas – iki 2025 m. 25 proc. plastikinių pakuočių masės turi būti iš perdirbtos plastiko žaliavos, iki 2030 m. ši dalis turi didėti iki 30 proc.³

Kadangi pakuočių atliekų daugėja, o pakuočių surinkimo ir perdirbimo reikalavimai auga, būtinos priemonės, užtikrinančios kuo didesnę jų atliekų surinkimą bei perdirbimą. Aukštų rezultatų neįmanoma pasiekti be visuomenės įsitraukimo. Tam būtinas švietimas, didinantis visuomenės aplinkosauginį sąmoningumą bei skatinantis ją aktyviai naudotis užstato už

¹ Valstybinio audito ataskaita „Gamintojo atsakomybės principo taikymas“,

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwivjrKX5K7fAhXBFSwKHesGCAcQFjAAegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.vkontrole.lt%2Ffailas.aspx%3Fid%3D3773&usg=AOvVaw0dHzJPfw0Gy2Il6yGJetsR>

² Panaudotas / eksportuotas pakuočių atliekų kiekis nurodomas pagal atliekų tvarkytojų statistinių ataskaitų duomenis; duomenys pateikti pagal Aplinkos apsaugos agentūros informaciją, skelbiamą [atliekos.gamta.lt/files/pakuociu%20tiekimas%20rinkai%202017%20metai%20\(12-07%20d\).xlsx](http://atliekos.gamta.lt/files/pakuociu%20tiekimas%20rinkai%202017%20metai%20(12-07%20d).xlsx)

³ <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20181219IPR22301/parliament-and-council-agree-drastic-cuts-to-plastic-pollution-of-environment>

vienkartines pakuotes sistema bei atliekų rūšiuojamojo surinkimo priemonėmis.

II. 2017–2018 m. visuomenės švietimo ir informavimo programos apžvalga

Valstybiniame atliekų tvarkymo 2014–2020 m. plane, kurio naujoji redakcija įsigaliojo 2018 m. liepos 17 d., 75 punkte nurodoma:

„Pakuočių gamintojai ir importuotojai atsakingi už visų pakuočių atliekų, kurios susidarė naudojant jų tiektus vidaus rinkai supakuotus gaminius, rūšiuojamojo surinkimo, vežimo, paruošimo naudoti, naudojimo organizavimą ir išlaidų apmokėjimą, taip pat visuomenės švietimo bei informavimo organizavimą ir išlaidų apmokėjimą.“⁴

2016 m. vasario 1 d. Lietuvoje pradėjo veikti užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes sistema. Pirmųjų trejų veiklos metų rezultatai rodo, kad sistemos įvedimas pasiteisino – šalies gyventojai sistemą palaiko, o surenkamų pakuočių kiekis smarkiai išaugo. Vienas iš užstato sistemos sėkmės elementų – visuomenės švietimas bei informavimas.

Lietuvos užstato sistemą administruojanti VšĮ „Užstato sistemos administratorius“ (USAD) 2017–2018 m. vykdydama visuomenės švietimo ir informavimo programą, šalies gyventojus informavo apie užstato sistemą ir jos veiklos principus, pasiektus rezultatus, pokyčius bei naudą aplinkai, kurią atneša gyventojų dalyvavimas užstato sistemoje.

2018-aisiais, trečiaisiais užstato sistemos veiklos metais, šalies gyventojams ji tapo įprasta, todėl informuojant visuomenę akcentuoti nebe praktiniai naudojimosi užstato sistema aspektai, o socialinė bei aplinkosauginė jos reikšmė, akcentuotas bendras pasididžiavimo jausmas dėl užstato sistemos rezultatų, pabrėžiamas visuomenės vaidmuo sprendžiant aplinkosaugines problemas.

2018 m. gruodžio mėn. VšĮ „Užstato sistemos administratorius“ užsakymu atlikta reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa⁵ parodė, kad visuomenės informuotumas apie užstato sistemą yra labai aukštas. Informacijos apie ją užtenka net 99,8 proc. užstato sistema besinaudojančių respondentų. 88 proc. apklaustųjų nurodė besinaudojantys užstato sistema (prieš metus atliktoje apklausoje šis rodiklis siekė 87 proc.)⁶

2018 m. sausio ir gruodžio mėn. visuomenės nuomonės apklausos taip pat atskleidė, kad pasitenkinimas užstato sistema ir toliau išlieka labai aukštas – tiek metų pradžioje, tiek jų

⁴ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9945210D6571/ZtaLvZPcai>

⁵ Reprezentatyvią visuomenės apklausą 2018 m. gruodžio mėn. atliko bendrovė „Spinter research“. Tyrimo imtis – 1007 respondentai, apklausos būdas – standartizuotas betarpiškas interviu, lokacija – visa šalies teritorija.

⁶ Reprezentatyvią visuomenės apklausą 2018 m. sausio mėn. atliko bendrovė „Spinter research“. Tyrimo imtis – 1004 respondentai, apklausos būdas – standartizuotas betarpiškas interviu, lokacija – visa šalies teritorija.

pabaigoje net 97 proc. sistema besinaudojančių respondentų išreiškė pasitenkinimą jos veikimu.

Pagrindiniai argumentai nesinaudoti užstato sistema lieka nepakitę – dažniausiai respondentai teigia perkantys per mažai pakuočių, tad tektų ilgai laukti, kol susidarys reikšmingesnė suma. Antrasis pagal dažnumą argumentas – namuose nėra vietos kur kaupti pakuotes.

Svarbu pažymėti ir teigiamą užstato sistemos poveikį visų atliekų rūšiavimui. 2018 m. gruodį 88 proc. užstato sistemos naudotojų teigė, kad užstato sistemos atsiradimas paskatino atsakingiau žiūrėti į visų atliekų rūšiavimą. Svarbu tai, kad atsakingiau žiūrėti į visų atliekų rūšiavimą užstato sistemos atsiradimas dažniau paskatino jauniausius (18–25 m.) respondentus ir mažesnių miestų bei rajonų centrų ir kaimo vietovių gyventojus. 2018 m. sausio mėn. 44 proc. respondentų nurodė rūšiuojantys visas šiukšles, o jau gruodžio mėn. šis rodiklis išaugo iki 55 proc.

Užstato sistema ir toliau išlaiko itin greitai pasiektus aukštus efektyvumo rodiklius. 2018 m. surinkta ir perdirbimui perduota 92 proc. į rinką išleistų vienkartinių gėrimų pakuočių, už kurias nustatytas užstatas. Nors surinkimo procentas išliko toks pats kaip ir pernai, tačiau 2018 m. surinkta beveik 581,6 mln. pakuočių, o tai yra 43 mln. daugiau nei 2017 m. Planuojama, kad 2019 m. į užstato sistemą grįš 91,28 proc. į rinką išleidžiamų vienkartinių gėrimų pakuočių.

Aktyvų visuomenės dalyvavimą užstato sistemoje užtikrina ne tik ekonominiai motyvai – svarbų vaidmenį atlieka visuomenės švietimas ir informavimas, kuris atskleidžia dalyvavimo užstato sistemoje naudą bei teigiamą jo poveikį aplinkai. Šis aspektas ypač svarbus informuojant ir šviečiant jaunesnius šalies gyventojus.

Šiuo metu gyventojai yra patenkinti sistema, aktyviai ja naudojami. Neretai pagrindinė naudojimosi užstato sistema paskata (ypač kaimo vietovėse bei miesteliuose, kur pajamų lygis žemesnis) pagrįsta ekonomine ir funkcinė verte (užstato grąžinimas ir sistema, kuria patogu naudotis). Tačiau šios paskatos yra netvarios, juolab, kad augant pajamoms ir kainoms, ekonominė paskata kasmet gali tapti silpnesnė. Todėl svarbu, kad gyventojai pakuočių tvarkymą ir dalyvavimą užstato sistemoje suvoktų ne kaip ekonominį, bet labiau kaip vertybinį veiksmą.

Aplinkosauginiai motyvai, asmeninės atsakomybės prisiėmimas bei visuomeninis dalyvavimo užstato sistemoje palaikymas turi tapti reikšminga atsvara ekonominės naudos motyvams. Tai užtikrintų ilgalaikį ir tvarų sistemos efektyvumą. Ilgalaikėje perspektyvoje užstatas turėtų tapti tik paskata įgyvendinti vertybinį veiksmą – grąžinti pakuotę.

Visuomenės informavimas ir švietimas turi prisidėti ne tik prie užstato sistemos efektyvumo bei veiklos tvarumo. Kaip dalyvavimas užstato sistemoje žmones skatina rūšiuoti

visas atliekas, taip ir visuomenės švietimas apie užstato sistemą veikia plačiau – skatina bendruomenės atidą bei nepakantumą taršai bendrai, skatina rūpestį aplinka, ugdo jaunosios kartos įpročius.

Tai tapo ypač svarbu po to, kai Europos Parlamentas patvirtino kovos su vienkartiniais plastikais priemones. Iki 2029 m. turėtų būti surenkama bei perdirbama bent 90 proc. plastikinių gėrimų pakuočių. Nors toks surinkimo lygis pasiektas dar 2017 m., tačiau ir toliau būtina jį palaikyti. Be to, vienkartinių pakuočių užstato sistema – viena iš kelių žiedinės ekonomikos principais veikiančių sistemų šalyje. Ji geriausiai žinoma, todėl jos pavyzdys ir žinomumas tampa tinkamiausiu pavyzdžiu šalyje visai Europos Sąjungai pereinant prie žiedinės ekonomikos.

III. Prioritetinės visuomenės švietimo ir informavimo programos kryptys

Ilgalaikė visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes klausimais vizija – aktyvus gyventojų įsitraukimas į užstato už vienkartinės pakuotes sistemą, aukštas jų aplinkosauginis sąmoningumas bei aktyvumas.

Vertinant esamą situaciją pakuočių atliekų srityje bei siekiant užtikrinti tolesnę užstato sistemos efektyvumą, 2019 m. nustatomos tokios prioritetinės visuomenės švietimo ir informavimo kryptys:

1. Kompleksiškai šviesti bei informuoti visuomenę apie pakuočių atliekų tvarkymo sistemą, įskaitant užstato už vienkartinės pakuotes sistemą, jos sąlygas ir naudą ne tik gyventojams, bet ir aplinkai.
2. Skatinti visuomenę aktyviai naudotis užstato už vienkartinės pakuotes sistema, akcentuojant ne tik praktinę naudą, bet ir socialinį bei aplinkosauginį šios sistemos aspektus.
3. Tęsti visuomenės švietimą pakuočių atliekų rūšiavimo būtinumo klausimais ir informuoti gyventojus apie visuomenės vaidmenį sprendžiant aplinkosaugos problemas, pasitelkiant skirtingoms amžiaus grupėms skirtą medžiagą, priemones bei informavimo kanalus (televizija, radijas, spauda, internetinė žiniasklaida ir kt.), taip pat suteikiant visą įmanomą ir reikalingą visuomenę dominančią informaciją.

IV. Visuomenės švietimo ir informavimo programos tikslai ir uždaviniai

Pagrindinis visuomenės švietimo ir informavimo tikslas – informuoti gyventojus apie užstato už vienkartinės pakuotes sistemą ir jos veikimo principus, ugdyti ir įtvirtinti gyventojų įprotį grąžinti vienkartinės pakuotes, už kurias nustatytas užstatas, taip pat tinkamai rūšiuoti kitas atliekas, taip prisidedant prie sklandaus užstato sistemos veikimo ir aplinkos taršos

mažinimo.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti, iškelti šie uždaviniai:

1. Informuoti gyventojus apie užstato sistemą, pasiektus rezultatus (surinktą ir perdirbtą pakuočių atliekų kiekį) bei aplinkosauginę sistemos naudą.
2. Skatinti gyventojus aktyviai naudotis užstato už vienkartinės pakuotes sistema.
3. Ugdyti ir įtvirtinti pakuočių atliekų tvarkymo įpročius.
4. Skatinti visuomenę rūšiuoti visų pakuočių, įskaitant vienkartinių pakuočių, už kurias nustatytas užstatas, atliekas, teikiant informaciją apie pakuočių rūšis, rūšiavimo taisykles, atliekų tvarkymo prioritetus.
5. Ugdyti palankią nuomonę apie pakartotinių gaminių naudojimą ir iš atliekų pagamintus produktus.

V. Veiksmų programa

Veiksmų programa, kurioje aprašytos Visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes sistemos klausimais programos įgyvendinimo priemonės 2019 m., tikslinės grupės, tikslai ir apimtys, vykdymo terminai, numatomos lėšų sumos konkrečiai priemonei, pateikiama priede.

VI. Visuomenės švietimo ir informavimo pagrindinės gairės 2020–2021 m.

Planuojama, kad 2020–2021 m. visuomenės švietimo ir informavimo prioritetinės kryptys išliks panašios, kaip ir 2018 m., tačiau konkretūs tikslai ir uždaviniai bei programos įgyvendinimo priemonės (Veiksmų programa) bus koreguojami, priklausomai nuo užstato už vienkartinės pakuotes bei visos pakuočių atliekų tvarkymo sistemos permainas bei jos veikimo rezultatų, t. y. efektyvumo, naudingumo ir visuomenės vertinimo bei požiūrio. Atsižvelgiant į pastaruosius rezultatus taip pat bus parenkamos taikytinų priemonių tikslinės grupės, įgyvendintinų priemonių apimtys ir kt.

PRIDEDAMA. Visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes sistemos klausimais programos 2019–2021 m. veiksmų programa (priemonių aprašymas) 2019 m.

VšĮ „Užstato sistemos administratorius“
Generalinis direktorius
Gintaras Varnas

2019 m. kovo 22 d.